

Tak tedy ještě jednou o Putnamovi, dvou úrovních významu, přírodních druzích, ...

Jaroslav Peregrin

Nejsem příznivec toho, aby polemiky o příliš speciálních filosofických tématech zabíhaly na stránkách natolik nespécializovaného periodika, jakým je *Filosofický časopis*, do detailů, které již většinu čtenářů asi nezajímají; proto jsem na předchozí kritiku Petra Kořátka (*Putnam o výrazech pro přírodní druhy*, FČ 51, 2003, č. 6, s. 999-565), kterou on reagoval na můj článek *Dvě úrovně významu* (FČ 51, 2003, č. 6, s. 547-565), odpověděl poněkud stručně a povšechně (*Ještě jednou o dvou úrovních významu*, FČ 52, 2004, č. 1, s. 117-121). Kořátko s mou odpovědí ovšem zjevně nebyl spokojen (*Přírodní druhy podruhé*, FČ 52, 2004, č. 2, s. 299-306). Nezbyvá mi tedy, než se celé věci věnovat podrobněji (laskavý čtenář promine).

Nejprve bych rád uzavřel diskusi o společensko-historickém aspektu věci. O ten mě nešlo, namočil jsem se do něj mimovolně svým přehnaně kritickým výrokiem na adresu Putnama. A jak už jsem připustil, pasoval-li jsem Putnama do role epigona, ne-li plagiátora Kripka, nebylo to opodstatněné. Kořátkovi má tedy, chce-li to jasně slyšet, v tomhle pravdu.

Proč se přesto domnívám, Kripke to podstatné formuloval jasněji a explicitněji? Jak už jsem psal, mám pocit, že značná část sémantiky dvacátého století byla tak či onak poznamenána Fregovým (a později Carnapovým) dvojúrovňovým rozvrhem sémantiky; a Kripkovy a Putnamovy argumenty se mi zdají být závažné zejména proto, že poukazují na nemožnost tento rozvrh dodržet - jak já jim rozumím, poukazují na to, že alespoň u některých výrazů je třeba počítat s propojením mezi extenzí/Bedeutung, které není zprostředkováváno řádnou intenzí/Sinnem¹. A zdá se mi, že tohle říká zcela jasně Kripke ve svém *Naming and necessity*; zatímco Putnam v *The Meaning of 'Meaning'* podle mého názoru celou situaci poněkud zamlžuje, protože vyvolává dojem, že se hodlá pohybovat v rámci dvojúrovňové sémantiky (víceméně tradičním způsobem zavádí termíny *extenze* a *intenze*); přičemž, jak jsem se pokoušel ukázat, jeho argument dává smysl právě jenom tehdy, když ho vyložíme jako pokus ukázat rigiditu termínů pro přírodní druhy (to jest to, že pro ně není dvojúrovňová sémantika použitelná), že dvě úrovně nejsou udržitelné². Kripke naproti tomu činí problém rigidity designace některých výrazů explicitně ústředním bodem svého výkladu. Ale připouštím, že co se jednomu jeví jako jasné a explicitní, to se jinému může jevit jako matoucí a naopak, takže tady svůj názor nehodlám prosazovat jako absolutní

Stále však nerozumím, co se Kořátkovi nelíbí na mém vymezení rigidního designátoru jako výrazu, jehož vztah k extenzi není zprostředkovaný ničím jako intenze a proč se Kořátko domnívá, že je v rozporu s vymezením Kripkovým. Pokusím se svoje stanovisko ještě jednou shrnout pomocí Kořátkova vlastního příkladu: nějaký designátor ("Jack Rozparovač") může

¹ Zouhar (*Podoby referencie*, IRIS, Bratislava, 2004, s. 84) v této souvislosti hovoří o "fregovské tezi": "do riešenia otázky určenia referenta výrazu je treba zapojiť sémantický obsah výrazu ... to znamená, že referencia je sprostredkovaná".

² Samozřejmě, že rigidní designátory můžeme formálně zabudovat i do aparátu možných světů: o tom, co je označováno rigidním designátorem, můžeme hovořit jako o jeho extenzi; případně můžeme tomuto designátoru dokonce i přiřadit nějakou formální intenzi (to jediné individuum, které se rovná danému). To by však nemelo zakrýt fakt, že termíny "extenze" a "intenze", jak byly do moderní sémantiky zavedeny Carnapem, mají být vlastně jenom zpřesněním Fregových "Bedeutung" a "Sinn" a intenze je tedy primárně způsobem danosti extenze (viz o tom Carnap: *Meaning and Necessity*, University of Chicago Press, Chicago, 1947, §29).

být (a) spojen s nějakou deskripcí ("pachatel těch a těch vražd v Soho") nebo (b) spojen (jednorázovou pomocí této deskripce) s jejím referentem (pokud ten existuje)³. V případě (a) je ovšem také spojen s referentem, avšak *zprostředkovaně* -- deskripce je stále ve hře jako prostředkující element, což se projevuje tím, že se referent může měnit se stavem světa (resp. být různý v různých světech). V případě (b) je toto spojení *bezprostřední* v tom smyslu, že zůstává nezměněno, ať se stav světa mění jakkoli -- žádný prostředkující element, který by vytvořil prostor pro intervenci empirických faktů, ve hře není. (V prvním případě je zaručeno, že Jack Rozparovač je v každém možném světě vrah; v tom druhém může být v nějakém možném světě jiném než v tom našem dobrákem od kosti, který by nikdy na nikoho nevztáhl ruku.) Mezi tím, co říkám, a tím, co říká Kripke, tedy, ať si nad tím lámu hlavu, jak chci, žádný rozpor nevidím⁴.

Koťátko mi také vytýká, že Putnama dezinterpretuji: že situuji Dvojče Země do jiného možného světa než Zemi, zatímco Putnam chtěl mít obě tyto planety v jednom světě. Faktem však je, že Putnam svůj příklad předkládá nejprve bez pomoci aparátu možných světů (v rámci své "sci-fi" expozice hovoří o "vzdálené Galaxii"), avšak když tento aparát zavede, převede do něj svůj příklad tak, že skutečně pojednává o dvou různých možných světech. Já jsem ho proto (a také z důvodu, že se mi ta druhá interpretace zdála být neudržitelná zcela zjevně) na rozdíl od Koťátka interpretoval v tomto smyslu a stále se mi zdá, že to je interpretace přirozenější. Zda ho v tomhle interpretuji správně nebo ne, se mi však nezdá být příliš podstatné, protože, jak jsem na to poukázal, to stanovisko, které mu připisuje Koťátko, podle mne není o nic udržitelnější než to, které jsem mu připisoval já. Máme-li totiž dvě totožné intenze a chceme-li dostat jejich extenze, pak jsou jenom dvě možnosti: buď je vyhodnocujeme vzhledem k témuž možnému světu, a pak musí být totožné i výsledné extenze, nebo nikoli, a pak není divu, že se výsledné extenze mohou lišit. Interpretuji-li tedy Putnama podle Koťátka, pak se mi jeho experiment jeví pouze jako *reductio ad absurdum* předpokladu, že to, co nazývá "extenzí", skutečně extenzí je. (Tomu ovšem nasvědčuje i Putnamův výrok, že nikdo dosud nepředložil žádný argument pro to, že jsou-li různé extenze, musejí být i různé intenze.)

Mnohem podstatnější se mi zdá být téma, o které v mém článku šlo - totiž téma, nakolik se Kripkovi a Putnamovi podařilo dvouúrovňovou sémantiku podvrátit. Já jsem argumentoval, že považovat termíny pro přírodní druhy za rigidní designátory by (snad) bylo možné jedině za toho předpokladu, že přírodní druhy existují jakožto *esence*, a tento předpoklad mi připadá čistě účelový a neopodstatnitelný. Koťátko na to konstatuje, že "Putnamova teorie pro přírodní druhy ... [v]ychází z jistých empirických předpokladů o tom, jak výrazy pro přírodní druhy fungují v naší komunikaci a co jim odpovídá v našem obrazu světa". Podle Koťátka je fungování těchto výrazů charakterizováno následujícími body:

³ Jde mi o kontrast mezi těmito dvěma případy - situace je samozřejmě obecně mnohem složitější (lze uvažovat i o dalších druzích 'spolupráce' mezi vlastními jmény a deskripcemi). Vyčerpávajícím způsobem je ve své knížce probírá Zouhar (c.d.).

⁴ Je podle mne třeba vidět, že prohlášení výrazu přirozeného jazyka za rigidního designátor v případě, že označuje v každém možném světě totéž individuum, není definicí, ale již explikací v rámci aparátu možných světů, který je, jak Kripke zdůrazňuje, naším umělým výtvořem (tyto světy jsou, jak říká, "stipulovány, nikoli objeveny nějakým obrovským teleskopem" - viz Kripke, S.: 'Naming and Necessity', in *Semantics of Natural Language*, ed. D. Davidson & G. Harman, Reidel, Dordrecht, 1972, 253-355). Fakt, že něco je v tomto smyslu rigidní, je tedy třeba vysvětlovat fakty o povaze jeho vztahu ke svému denotátu, nikoli naopak.

(1) "V našem každodenním vztahu ke světu stejně jako ve vědě hraje podstatnou roli předpoklad, že rostliny, zvířata či přírodní látky nevykazují jen vnější podobnosti, ale tvoří druhy, jejichž příslušníci sdílejí vnitřní uspořádání ('esenci'), přestože se mohou vlivem různých faktorů navenek výrazně lišit."

(2) "Výrazy jako 'citron', 'tygr' nebo 'voda' fungují v našem jazyce pro označování takto (esencialisticky) chápaných druhů, a nikoli jako zkratky za deskripce složené z observačních termínů."

(3) "Rozhodování o tom, jaké faktory jsou podstatné pro vnitřní uspořádání u daného typu entit chápeme jako věc vědeckého zkoumání."

(4) "Výrazy pro přírodní druhy vstupují do jazyka zpravidla v přímém kontaktu s výskyty těchto druhů v našem okolí." (s. 301)

Podívejme se na tyto charakteristiky podrobněji.

Ad. (1) To, že přírodniny nevykazují jenom vnější, ale také 'vnitřní' podobnosti, samozřejmě není nic příliš specifického -- téměř všechny termíny našeho jazyka jsou spojeny s kritérii, která mají do jisté míry co dělat s 'vnějškem' (zejména vzhledem) klasifikovaných objektů a do jisté s jejich 'vnitřkem'. V tomto směru se mi tedy nezdají termíny "citron", "tygr" nebo "voda" nijak zvlášť lišit od termínů "smlouva", "dům" nebo "čert"⁵.

Podstatné samozřejmě je, že termíny pro přírodní druhy jsou navíc charakterizovány tím, že je máme tendenci uspořádat do soustav, které určité oblasti či aspekty přírody vyčerpávajícím způsobem 'pokrývají' tak, že každá věc dané oblasti by měla spadat právě jenom pod jeden z termínů takové soustavy. Tím se termíny pro přírodní druhy charakteristicky liší od některých jiných termínů, zdaleka však ne ode všech - podobné klasifikační soustavy vytvářejí i třeba termíny pro artefakty (viz např. značky aut), pro některé lidské činnosti (třeba názvy sportovních disciplín) apod. Možná tedy existují i takové esence jako 'volkswagenovitost' či 'běhovitost-na-3000-metrů-překážek'?

Ad (2). Zdá se mi, že téměř žádný termín našeho jazyka není spojen výlučně s *observačními* kritérii. Ač to zní jako protimluv, domnívám se, že to na sto procent neplatí ani pro termíny, které se zdají přímočaře vyjadřovat observační vlastnosti. Vypůjčím si příklad Michaela Williamse⁶: Představme si detektiva, který potají pozoruje gang zlodějů aut, jenž právě nějaký původně červený vůz přestříkal na modro. Hlásí-li nyní detektiv příchozímu kolegovi "Tohle je to červené auto!", má zřejmě pravdu. Znamená to, že termín "červený" pojmenovává esenci?

Ad (3). Věda nám toho rozhodně může mnoho zajímavého o různých aspektech "vnitřního uspořádání" entit, které nás obklopují; a zprostředkovaně i o relativní důležitosti jeho charakteristik. Není mi ale vůbec jasné, jak by od sebe mohla absolutním způsobem oddělit "podstatné" a "nepodstatné" rysy tak, abychom dokázali oddělit to, co náleží esenci, od toho, co je pouze akcidentální. Zdá se mi být naprosto zřejmé, že takové oddělování je vždy zásadně závislé na kontextu a na cílech, které právě sledujeme. Vezměme exemplář druhu *slon africký* a exemplář druhu *slon indický* -- jsou jejich odlišnosti podstatné (esenciální), nebo ne? Mně se zdá být zřejmé, že ti dva jedinci mají leccos společného, a proto je někdy považujeme za exempláře téhož druhu (slon); že jsou však mezi nimi i nezanedbatelné rozdíly, a proto je někdy považujeme za exempláře druhů různých.

⁵ Pokud jde o "vnitřní uspořádání", dá se pochopit, co to znamená v případě termínu "voda" a snad i "citron" - co to ale je "vnitřní uspořádání" tygra? Jediné, co si pod tím dovedu představit, je uspořádání vnitřních orgánů, čímž se tygr samozřejmě liší třeba od kapra, ale nevím, zda také třeba od lva. Nebo se tím myslí něco jako genom?

⁶ Viz jeho 'Context, Meaning, and Truth', *Philosophical Studies* 117, 2004, s. 115.

Ad (4). Tohle je podle mne vlastnost všech těch "middle-sized dry goods", které nás obklopují a které jsou neustále po ruce a je jednoduché na ně ukázat. Nevidím v tomto ohledu rozdíl mezi "tygr" a "citron" na jedné straně a "dům" nebo "dodávka" na straně druhé.

Zdá se mi tedy, že to jediné, co z výše uvedených pozorování vyplývá, je to, že termíny pro přírodní druhy (a podobně většinu ostatních termínů našeho jazyka) je problematické chápat jako jednoznačně vymezené "deskripcemi složenými z observačních termínů". Tohle však jistě lze vyložit bez toho, aby se postulovala existence esencí: zdá se, že termíny přirozeného jazyka jsou jenom velice zřídka spojeny s *jediným* kritériem; většinou jde o kontextově závislé kolísání mezi různými propojenými kritérii. (Putnamovými slovy: tyto termíny nejsou "jednokriteriální".) O tom, zda je něco tygr, někdy rozhodujeme podle toho, jak to vypadá, někdy podle toho, zda to někdy předtím bylo tygrem, někdy podle toho, zda se to narodilo tygřici. Rozhodnout, zda je tygru, který byl genetickou manipulací změněn na lva, rozumnější hovořit, jako o "tygru, který se stal lvem" nebo jako o "lvu, který byl dříve tygrem" podle mne závisí čistě na kontextu.

Jakmile ovšem vezmeme do hry esence, tvrdíme v důsledku něco, co daleko přesahuje všechna fakta týkající se toho, jak fakticky používáme své výrazy. Předpoklad esencí totiž nutně ústí do závěru, že existuje *jediný správný* způsob, jak přírodniny pojmenovávat -- totiž tak, že pojmenujeme jejich esence. Existuje tudíž jediná správná distribuce termínů pro přírodní druhy mezi jejich nositele -- bez ohledu na to, zda jsme se k ní my dopracovali nebo ne. Je tu *objektivní fakt*, že je správné (nebo nesprávné?) říkat jak českému fouskovi, tak australskému dingovi "pes". Nechápu, co jiného může tuto tezi ospravedlnit než metafyzická spekulace: podle mne je každá lidská klasifikace daná zájmy a potřebami klasifikujících a cokoli včetně přírodnin, tak může být legitimně klasifikováno různými, třeba i nekompatibilními způsoby. (Tím samozřejmě neříkám, že každá klasifikace by byla stejně tak dobrá jako každá jiná!)

Všimněme si, že z Putnamova výkladu vyplývá, že termínem pro přírodní druh také nic jiného než relevantní esenci pokřtít nemůžeme! Jeho Oskar z roku 1750 prostě ať chtěl nebo nechtěl pokřtil H_2O , aniž měl nějaké ponětí, že nějaká H_2O existuje a aniž věděl, zda to, co je před ním, vůbec nějakou esenci má! (Jak je potom vůbec možné zavést takový termín, jako je třeba "tekutina"? - Ukážu-li na vodu a řeknu "Tohle je tekutina", pokřtím tím H_2O ; a ukážu-li potom na pivo a řeknu "Tohle je taky tekutina", pak se buďto mýlím, nebo se mi daří termín "tekutina" předělat na jméno esence piva. Nebo je křtení esencí nějakým zvláštním aktem odlišitelným od ostenzivního zavádění takových termínů, jako je "tekutina"?)

Koťátko říká, že problém, jakto že Oskar pokřtil právě H_2O , a nikoli bezbarvou kapalinu nebo H_2O s nějakými příměsmi je analogický problému, jak se faráři podaří pokřtít nemluvně, a nikoli například nemluvně plus povíjan. To si nemyslím. Farář *zamýšlí* pokřtít nemluvně, a kdyby měl pocit, že mohou vzniknout pochybnosti, bude ho raději křtít nahé. Obecně existují určité instituce a mechanismy, jak v těchto případech předejít nedorozuměním (ostatně *křtiny*, jak jsou v našem společenství institucionalizovány, můžeme jako druh takové instituce vidět). V případě Oskara je tomu však zcela jinak: ten křtí H_2O nejenom bez pomoci jakýchkoli institucí, ale dokonce aniž ví, co (a zda vůbec něco) křtí (nakolik tomu rozumím, esenci nemá úplně všechno?)!

Koťátko minule psal, že kritérium, které je podle Putnama spojeno s termíny pro přírodní druhy, je "reality involving", čemuž jsem já vždy rozuměl tak, že toto kritérium obsahuje indexický element, který ho činí fakticky neoddelitelným od určité konkrétní situace. Koťátko to však, jak nyní vidím, chápe jinak: říká, že "látkové výrazy vstupují do jazyka v každodenní komunikativní praxi a v každodenním kontaktu s látkami v našem okolí", přičemž "každá

aplikace látkového výrazu V na konkrétní 'kus' látky přispívá k potenciální fixaci významu V jakožto výrazu sloužícího k označení všeho, co je stejnou látkou jako daný 'kus'. I když pominu to, že přestávám rozumět, co tedy znamená ono "reality involving" (snad jenom to, že při ustanování tohoto slova se neobejdeme bez ukazování?), zdá se mi, že takové chápání vztahu mezi termínem "voda" a tím, co označuje, by vedlo k přímému rozporu s tím, jak Kořátko vykládá Putnamův experiment. Podle tohoto výkladu se totiž v 'našem' možném světě vyskytuje přesně tolik epizod použití slova "voda" s odkazem na H_2O jako epizod s odkazem na XYZ. Pak tedy, nakolik tomu rozumím, k pokřtění H_2O prostě nemůže dojít?

Kořátko mi také vysvětluje, že je-li ve vodě trochu saponátu, říkáme tomu "příměs". O tom vím. Navíc ze svého pragmatistického hlediska s tím nemám problém: něco jistě může být "skoro voda" a něco může být třeba "skoro už ani ne voda, ale nějaké svinstvo". Není mi ale jasné, jak je to z hlediska esencialistického. Proč nemá svou esenci třeba směs vody se saponátem? Mají ji snad jenom 'chemicky čisté' tekutiny? To by znamenalo, že žádnou esenci nemá třeba pivo nebo krev. A vzhledem k tomu, že člověk má jistě svou vlastní esenci a nikoli esenci H_2O (přestože se lidské tělo z velké části skládá z H_2O), zdá se, že se esence něčeho může v nějakém bodě kombinováním s 'příměsemi' změnit. Jak k tomu dojde: bude se esence vody zvolna 'odpařovat', nebo v nějakém bodě zmizí najednou? Nebo je v člověku přítomna i esence vody? Jak ale pak dokážu pokřtít právě esenci člověka a nikoli ji?

Tohle jsou podle mne problémy, které vzniknou, když začneme model, který funguje pro vztah mezi vlastním jménem a jeho nositelem, přenášet na vztah mezi termínem pro přírodní druh a přírodním druhem. Nositelé vlastních jmen jsou v běžných případech jasně od sebe oddělená a identifikovatelná individua, u kterých nedává smysl přemýšlet, že bychom například jedno smíchávali s druhým. (Samozřejmě, že vlastní jméno se můžeme pokoušet dát i velice nestandardním 'individuím', takže problémy, o kterých hovořím, nejsou zcela vyloučeny ani v jejich případě.) To, čemu Putnam a Kripke říkají přírodní druhy, ovšem ničím takovým není, a proto se musejí vzít na pomoc esence, které mají něco jako individua zastupovat; já však trvám na tom, že k jejich angažování není žádný jiný důvod než ten, aby se teorie rigidity designace přírodních druhů měla o co opřít.

Na závěr ještě ke dvěma věcem, které mi Kořátko vytýká. Pokud jde o příklad s Jamesem Watem, jak už jsem psal, je jasné, že to byl příklad matoucí, protože to, co by se muselo předpokládat, aby fungoval, totiž (jak jsem psal minule), že "většina lidí zná toto jméno jedině z kontextu věty 'James Watt je vynálezce parního stroje', a tu má ze školy tak zafixovánu, že v rámci jejich 'teorie světa' hraje roli téměř analytické pravdy", asi není příliš realistické. (Pokud jde o termín "téměř analytická pravda", kterému Kořátko nerozumí: Já se hlásím ke Quinově odmítnutí rozhraní mezi analytickým a syntetickým, podle kterého přísně vzato žádné analytické pravdy neexistují; existují ovšem výroky, které jsou téměř jako analytické pravdy v tom, že se jich z různých důvodů vehementně odmítáme vzdát. Ale dobře, ono "téměř" si odpustím.) Pokud bychom to však přijali, pak mi není jasné, jaký kripkovský test by nás mohl přimět status této věty změnit. Představme si, že vedle uvedené věty bychom si ze školy jako analytickou pravdu odnesli i gramaticky zcela analogickou větu 'G. I. Joe je americký voják'. Zdá se mi, že pokud by měl nás nějaký kripkovský test donutit odmítnout analytičnost té první, musel by nás donutit odmítnout i analytičnost té druhé (připomínám, že předpokladem je, že člověk zná příslušné jméno *výhradně* z kontextu uvedené věty) - ta je však podle mne analytická natolik, nakolik může něco analytickou pravdou vůbec být.

Pokud jde o Frega: Kořátko říká, že "užitím věty V v konkrétní promluvě vykonáme tvrzení, které je pravdivé tehdy a jen tehdy, když strom, k němuž v promluvě referuje slovo

'tento' (...) v čase promluvy zelené listy". Myslím, že pracujeme-li s aparátem možných světů, můžeme (nebo měli bychom) k "v čase promluvy" dodat "v aktuálním světě". Říká-li tedy Kořátko, že "pravdivostní hodnota propozice vyjádřené v promluvě P se nemění ... v čase, protože relevantní čas t (...) je jednou provždy fixován jako čas promluvy t ", pak mi není jasné, proč zcela analogicky není fixován i relevantní svět w jakožto *svět* promluvy. Když tedy Kořátko říká, že "pravdivostní hodnota vyjádřené propozice stále závisí na stavu světa v čase t " -- proč bych nemohl stejně tak dobře říkat, že pravdivostní hodnota vyjádřené propozice stále závisí na čase ve světě w ; a v důsledku toho že závisí jak na stavu světa, tak na čase (anebo, alternativně, ani na jednom z těchto faktorů)?